

הדלקת נר חנוכה במחנות צה"ל

א. חילי צה"ל החוגגים על פני השדה ולא במבנים — היכולים הם להדליק נר חנוכה במקום חנייתם? אהל פרוץ, אהל סיירים, כלי רכב ורק"מ הנחשבים הם כבית לענין נר חנוכה?

ב. האם יכולים חיילי צה"ל לצאת ידי חובת הדלקת נר חנוכה ע"י שמדליקים עליהם נשותים או הוריהם בבתיהם?

אם אכן ישנה אפשרות לצאת ידי חובה על ידי שמדליקים עליהם בבתיהם, הרשאים הם להחמיר ולהדליק בעצמם?

האם יש הבדל לענין זה בין נשוי לרווק או בין חייל במילואים לחייל בשירות חובה?

הדלקת נר חנוכה בשדה

יש מהאחרונים שכתבו דלענין נר חנוכה בעינין בית, ואם אין לו לאדם בית, אינו יכול למלא את חובת הדלקת הנר. כ"כ בשו"ת מהרש"ם (חלק ד' סימן קמ"ו) על פי פירושו למה שכתב רש"י במסכת שבת (כ"ג ע"א) דברכת הרואה לא הוזקה אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה, שהיושב בספינה אינו יכול להדליק, משום שספינה אינה בגדר בית. עוד כתב שם דרש"י איירי בספינה שאינה מקורה, אבל בספינה מקורה, או רכבת חשוב שפיר כבית לענין נר חנוכה. גם ב"מקראי קודש" (סימן י"ח) הביא ראייה לרעיון זה מהתוס' במסכת סוכה (מ"ו ע"א ד"ה "הרואה") שכתב דלהכי לא תקנו לברך ברכת הרואה אלא לגבי נר חנוכה, משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים, ואין בידם לקיים המצוה, ומשמע מזה דלענין נר חנוכה בעינין בית. וב"הררי בשדה" שם הביא ראייה גם מלשון הרמב"ם פ"ד ה"א מהלכות חנוכה, "מצותה על בית ובית" דמשמע שעיקר חובת הנר היא על הבית, וממילא בלא בית, לא שייך לקיים את מצות הדלקת נר.

ולכאורה מדברי הר"ן בשבת (שם) משמע לא כך, ששם כתב, שעיקר מה שנתחדש בדין אכסנאי הוא, שאין דין נר חנוכה כדין מזוזה. דלמזוזה בעינין בית, ולענין נר חנוכה לא בעינין בית. אך על כך יש לומר, שגם לאחר שהבחנו בין גדר החיוב בנר חנוכה למזוזה, דאכסנאי פטור מהמזוזה ובנר חנוכה חייב, עדיין אפשר לומר דלענין נר חנוכה. אף דלא בעינין בעלות על הבית כמו דבעינין במזוזה, בכל זאת בעינין שמקום ההדלקה

יהיה בבית דוקא, ולכן החונה על פני השדה או בספינה שאינה מקורה, אינו יכול להדליק.

מאידך, לולא דברי המהרש"ם, דברי רש"י והתוס' הנ"ל לגבי ברכת הרואה, ניתנים לפירוש אחר, אפשר לומר דלרש"י היושב בספינה אינו מדליק. לא משום שהוא מופקע מצד הדין, אלא שבאופן טכני אינו יכול להדליק, כגון שמפליג בספינה של גוים וכדומה. וקצת ראייה לכך ממש"כ ב"בית יוסף" בשם ה"ארחות חיים" דהבא בספינה מדליק בברכה ומניח את הנר על השלחן, וכן כתב ב"ספר המאורות" סופ"ב דמסכת שבת. הרי לנו דאף בספינה יש חיוב הדלקת נר. לפי המהרש"ם צריך לומר, שראשונים אלה עסקו בספינה מקורה, ורש"י — בספינה שאינה מקורה. כמו כן מה שכתבו התוס' בסוכה, שברכת הרואה נתקנה משום שיש אנשים שאין להם בית, אין כונתם שמדינא בלא בית אין להדליק, שמבחינה טכנית, אדם שאין לו בית, קשה עליו ההדלקה והוא כעין אונס.

ונראה אמנם, שיש מי שחולק על המהרש"ם, בשו"ת "בית שערים" סימן שס"ב כתב, וז"ל: "נראה בהדלקת נר חנוכה יש ב' חיובים: חיוב גופו להדליק נ"ח אפילו כשהוא יחיד במדבר, וחיוב ביתו..." ממה שכתב שיש גם חיוב אישי לאדם הנמצא במדבר, משמע שניתן למלא אחר חיוב זה גם בהדלקה שלא בבית אלא במדבר.

להלכה, שמעתי מהגריש"א שליט"א שאין לברך על נר חנוכה אלא בבית, שיש לחוש לשיטת המהרש"ם. לכן חיילים, החונים על פני השדה או באהלי סיירים דלא חשיבי כבית, אין להם לברך על נר חנוכה. כמו כן שמעתי מהגריש"א שליט"א, שיש להסתפק אם אהל גדול פרוץ נחשב לבית לענין נר חנוכה, שכן יש צד לומר, כי אף שהוא פרוץ מכל מקום, כיון שנוהגים כך לדור בתוכו, יחשב כבית לענין זה. למעשה, אין לברך אלא כשהאהל סגור, אבל כלי רכב או רק"מ הסגורים ויש להם תקרה יש לברך בתוכם. וכן כשחונים בשדה באימונים וכדומה, ובונים מבנה של תקרה ושלוש מחיצות באופן ארעי חשיב נמי כבית, ויש לברך בהם על הדלקת נר חנוכה.

יציאת חייל ידי חובתו ע"י הדלקה עליו בביתו

הנה בגמרא שבת (כ"ג ע"א) מובא: "אמר ר' זירא: מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא. בתר דנסיבא איתתא, אמינא השתא ודאי לא צריך, דהא מדליקי עלי בגו ביתאי". וכך פסקו הרמב"ם, ה"טור" והשו"ע, וזהו המקור לדין האומר, שיכול אדם, שלא נמצא בביתו, לצאת ידי חובת נר חנוכה ע"י שאשתו מדלקת עליו בביתו.

ויש לעיין אם דין זה נאמר רק לגבי בעל הבית הנעדר מביתו, או שגם לגבי הסמוכים על שלחן בעל הבית נאמרה הלכה זו, היינו שכל

הסמוכים על שלחן בעל הבית יוצאים ידי חובתם ע"י ההדלקה שבבית, גם כשהם אינם בבית. ב"ערוך השלחן" סימן רס"ג (ס"ק ה') כתב, וז"ל: "ואם הוא בדרך באכסניא, אם יש לו חדר מיוחד צריך להדליק ולברך, שאין הברכה שבביתו פוטרת הנר שבמקום אחר לגמרי, ואם אין לו חדר מיוחד, א"צ לא להדליק ולא לברך, דמצות הדלקת נר שבת קיים בביתו ע"י אשתו, ואם אין לו אשה והוא באכסניא כמו בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם או שאשתו מתה, צריכין להדליק נר של שבת בחדרם ולברך עליו, ואפילו יש לו במקום אחר אב ואם המדליקין, כיון שהוא גדול הוא בעה"ב בפני עצמו וחלה עליו מצות נר של שבת. ואינו דומה לכשהוא בבית אביו ואמו שהוא נכלל בכלל המשפחה. ואם אין לאיש חדר מיוחד, צריך להשתתף בפריטי עם בעה"ב שעומד שם. ותמיהני שלא נהגו כן, הרי שדעת "ערוך השלחן" דבחור אינו יוצא בהדלקת אביו ואמו, כשאינו נמצא בבית. ומסתבר שלענין זה דין נר שבת ונר חנוכה שווה, שהרי המקור לדין זה לענין נר שבת הוא בסוגיא הנ"ל לגבי חנוכה. גם בשו"ע הרב סימן רס"ג משמע, דאין אדם יוצא ידי חובתו ע"י שמדליקין עליו בביתו, אלא כשמדליקין משלו, והיינו כשהוא בעל הבית, אך בחור שאינו בבית, ואין הנר שלו, אינו יוצא בהדלקת אביו ואמו" (ועיין בספר "חובת הדר" מה שהקשה על דברים אלו).

ברם, מלשון ספר ה"תרומה" (כתב יד, סימן רכ"ט ולפנינו בתוכן הראשי) שהביא את הדין, שאפשר לצאת ע"י שמדליקין עליו בביתו, והוסיף שם "אביו ואמו", משמע שגם בחור יוצא ידי חובה ע"י אביו ואמו כשאינו בביתו. וכן כתב במחזור ויטרי (סימן רל"ח), שאורח אינו צריך להשתתף בפרוטה, אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקים במקומם, וכן לכאורה משמע במהרי"ל בהלכות חנוכה שכתב דנוהגין בכל דוכתא דכל אורחים ובחורים מדליקין, אע"ג דמדליקין בודאי עליהם כל אחד בביתו. אמנם ב"ביאור הלכה" סימן רס"ג, ד"ה "בחורים" פירש ד"בחורים" שכתב מהרי"ל, הכוונה לכאלו שיש להם נשים, אלא שהולכים חוץ לבית, וא"כ מהמהרי"ל אין כל כך ראייה לזה. אך, עכ"פ, למעשה, נוהגים מורי הוראה להורות, שאפשר לצאת ידי חובה גם על ידי ההדלקה של אביו או אמו, וכדמשמע בסה"ת ובמחזור ויטרי.

לפי זה, לכאורה, חיילי צה"ל יכולים לצאת ידי חובתם ע"י שמדליקין עליהם בבתייהם. אלא דאכתי יש לדון, האם מי שסמוך על שלחן הצבא יכול לצאת ידי חובה ע"י ההדלקה של הוריו, שהרי יתכן שדין זה נאמר רק באכסניא. שהוא אורח שאינו סמוך על שלחנו של המארח. ואמנם, לגבי בחורים הלומדים מחוץ לביתם וסמוכים על שלחן בעל הבית, כתבו הפוסקים (ראה "מגן אברהם" בסימן תרע"ז ס"ק א') שהם בכלל בני הבית, ואינם צריכים אף להשתתף בפרוטה, והיינו דאינם בגדר אכסנאים.

יתכן שבאותה מידה גם אינו יכול לצאת ידי חובה ע"י מה שמדליקים עליו הוריו, מכיון שהוא חלק מבני ביתו של בעל הבית המארח. עוד יש לעיין קצת אם יש קצבה לדבר, כמה זמן יכול להיעדר מהבית ועדיין אפשר יהיה להדליק עליו. בגמרא לא נתבאר עד מתי נקרא אכסנאי, ובפשטות נראה, דמכיון דלא ניתן שיעור לדבר אין לו קצבה. וראיתי ב"עלון שבוע" (שנה ה' גליון כ"ג) שהרה"ג ר' אהרן ליכטנשטיין שליט"א הציע, כי עד שלושים יום בלבד הוא בגדר אכסנאי ויכול לצאת ידי חובה ע"י שמדליקין עליו בביתו. חיליה ידיה מהא דמבואר בתלמוד ירושלמי (עירובין פ"ו ה"ב) לענין עירובי חצרות דאכסנאי עד שלושים יום אינו אוסר, ויותר משלושים יום אוסר, (ועיין שו"ע סימן ש"ע). על סמך דברים אלו הוא הורה לחיילים ששירתו במילואים בגזרת הלכנון לאחר מלחמת של"ג, שאם משך המילואים הוא יותר משלושים יום אין הם יוצאים ידי חובתם, ע"י שמדליקין עליהם בבתיהם. משום דלאחר שלושים יום שוב אינו בגדר אכסנאי. אך לי נראה, כי מלבד שעצם הדבר אינו מוכרח, ולהיפך מדלא נתנו קצבה לדבר, משמע דאין שיעור בזה, וגם לאחר העדרות של למעלה משלושים יום מהבית, יכול אדם לצאת ידי חובתו ע"י שאשתו מדליקה עליו, הרי שלגבי חיילים בלבנון, גם לולא כן אין הם יכולים להחשב כקבועים במקום לאחר שלושים יום, משום דכל יום ב"עמוד וחזור" קאי, ולא חשיב קביעות כלל, כמו שבארנו באריכות בענין מחנה שכל מחנה חשוב כשיירא ואין הוא נחשב לקבוע לאחר שלושים יום. ראה מאמרנו "דין דברים שפטרו במחנה" עוד מסתבר, שחייל נשוי שיש לו אשה, או חייל בשרות מילואים לא חשוב כסמוך על שלחן הצבא. שעיקר שולחנו הוא בביתו, ועל כן יכול חייל מילואים, או חייל נשוי לצאת ידי חובתו ע"י הדלקת אשתו או הוריו. באשר לשאלה אם רשאים אלו שמדליקים עליהם להחמיר ולהדליק בעצמם, שנוי הדבר במחלוקת הפוסקים. הרמ"א בסימן תרע"ז (סעיף ג') הביא בשם "תרומת הדשן" והמהרי"ל, שנוהגין להדליק ולא לסמוך על הדלקה שבבית, אך ה"בית יוסף" שם כתב, שאין לסמוך על זה, אלא יש לצאת ידי חובה ע"י שמדליקין עליו בביתו, וכן דעת המהרש"ל בתשובה סימן פ"ה. ב"פרי מגדים" (ב"משבצות זהב") הביא שלושה טעמים לשיטת ה"בית יוסף" או על פי שיטתו בבאור "המהדרין מן המהדרין" וכשיטת התוס' שם, או שבאיש ואשתו אין הידור בהדלקה נפרדת משום דכגוף אחד הם, או באכסניא בדרך לית הידור בבית שמתאכסן שם, כי הכל יודע שיש אורח. ה"משנה ברורה" שם (ס"ק ט"ז) סיכם וכתב, שאף שבדאי אין למחות ביד הנוהגין לברך אחרי דהרבה אחרונים הסכימו לברך, מ"מ טוב יותר להדר לשמוע הברכות מפי אחר, ויענה אמן וידליק. או יראה לשער להדליק נרותיו ולברך זמן מה קודם שמדלקת אשתו בביתו. ואם היא מדלקת אחר מעריב כמנהג העולם, ידליק הוא

קודם מעריב, ונראה דגם לפי מה שנוהגין בני אשכנז ב"מהדרין" שכל אחד מדליק ומברך, אין לומר בזה ק"ו: ומה במקום שהוא בבית כל אחד מדליק ומברך, כשאנו בבית לא כל שכן, שכן מה"משנה ברורה" לא משמע כן. ועוד, לטעם ה"פרי מגדים" דבאשתו ליכא לדין מהדרין, דאשתו כגופו, אין הדברים פשוטים כלל, ובשו"ת "זרע אמת" ביאר את דברי "תרומת הדשן" דסבירא ליה דאע"ג דבעל ואשתו די להם בנר אחד, דוקא כשהם במקום אחד אבל כשהם במקומות שונים הדרין ל"מהדרין" להצריך נר לכל אחד.

נמצא, דלגבי נשוי, הנוהגים כ"בית יוסף" בודאי שלא יברכו לעצמם ואף לנוהגים כמנהג בני אשכנז ממליץ ה"משנה ברורה", או לשמוע הברכות מפי אחר, או להקדים ולהדליק לפני שמדלקת האשה. אולם לגבי רווק הנמצא במלואים, הנוהגין כבני אשכנז צריכים להדליק ולברך בעצמם, שכן הלא מנהגן במהדרין שכל אחד מדליק, זולת לטעם השלישי שב"פרי מגדים" דלא שייך הידור אלא בביתו ולא באכסניא. ולנוהגין כה"בית יוסף" אין להם לברך, אלא לסמוך על מה שמדליקין עליהם בביתם וצ"ע אם זהו רק משום מנהג, או דאיכא חשש ברכה לבטלה, והנה ה"ברכי יוסף" שם (ס"ק ב') כתב בדעת ה"בית יוסף", שאשתו פוטרת בהדלקתה אע"פ שאינו מתכוון לצאת, ואף שמתכוון בפירוש שלא לצאת. וכן ב"מאמר מרדכי" שם ס"ק ה' כתב, שכל שאשתו מדלקת עליו בביתו, שוב אינו בר חיוב הדלקה כל עיקר וא"כ כשמברך הוי בגדר ברכה לבטלה, וצ"ע אם זה רק בנשוי, שאשתו מדלקת עליו, דלאו כל כמיניה שלא לצאת, אבל ברווק אולי בר אינתוקי הוא, ולא הוי ברכה לבטלה, דאשתו שאני דאשתו כגופו.

ברם, באשר לחיילים בשרות חובה, גם הנוהגין כ"בית יוסף" דינם כסמוכים על שלחן הצבא ויכולים שפיר לברך בעצמם. אך שמעתי בשם הגר"ע יוסף שליט"א, שאין להם לברך בעצמם, אלא יוצאים ידי חובתם ע"י הדלקה בבתיהם. ומהגר"ש"א שליט"א שמעתי, שחיילים בשרות חובה, גם הנוהגים כ"בית יוסף", ידליקו בעצמם ולא יסמכו על מה שמדליקין עליהם בביתם.

סיכום

1. חיילים החונים על פני השדה, או באהלי סיירים, או באהל פרוץ אינם יכולים לברך על נר חנוכה.
2. רכב מקורה, או מקום סגור משלושה צדדים ומקורה, נכלל בגדר בית, ואפשר לברך שם ברכת נר חנוכה, למרות שנמצאים שם באופן ארעי יומיים שלושה בלבד.
3. חייל נשוי או רווק בשרות מילואים, שמדליקים עליו בביתו, לנוהגים

- כ"בית יוסף" אל לו להדליק ולברך בעצמו. ולנוהגין כמנהג אשכנז, רווק במילואים ידליק ויברך אף לכתחילה, ונשוי — או שישמע הברכות מפי אחר וידליק, או שידליק לפני שמדליקה אשתו. והמברך בעצמו גם לאחר שהדליקה אשתו, אין למחות בידו.
4. חייל בשרות חובה, להגר"ע יוסף שליט"א דינו כבסעיף 3 לעיל. ולגריש"א שליט"א ידליק ויברך בעצמו אפילו לנוהגים כב"י.

זמן הפורים ב"מצודת כפיר"

"מצודת כפיר" נמצאת צפונית לירושלים, בסמוך לאם הדרך עטרות – שועפט, בואכה ירושלים. מה דינה לענין פורים? אימתי יקיימו החיילים המשרתים בה את מצוות הפורים, האם בט"ו באדר כבירושלים, מדין "סמוך" או "נראה", או בי"ד, כבשאר ערי ישראל?

עיר שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן-נון, מצוות הפורים נוהגות בה בט"ו באדר. לא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן-נון – נוהג בה פורים בי"ד באדר. ישוב הסמוך לעיר המוקפת חומה מימות יהושע בן-נון, אע"פ שאינו נראה עם העיר, אם הוא בתוך מרחק של מיל מהעיר, או שאינו סמוך, והוא נראה עם העיר – דינו כדין העיר, וקורין בו את המגילה בט"ו באדר. (שו"ע או"ח סי' תרפת).

רצף ההתיישבות בין ירושלים לבין מצודת כפיר

לאחר מלחמת ששת-הימים נקבע ופורסם בסידור שהוציאה הרבנות הצבאית הראשית גבול "הנראה" של צפון ירושלים, בקו גבעת שאול (תל פול) – שועפט. היינו, מצודת כפיר היתה מחוץ לגבול מצד הדין של "נראה". גם מצד הדין של "סמוך" לא נכללה המצודה בתחומי ירושלים, שכן היו שטחים בלתי מיושבים, שקטעו את רצף ההתיישבות העירונית בין ירושלים העתיקה לבין מצודת כפיר. ואמנם, מאז בניית המצודה ועד שנת תשל"ג נהגו שם לקיים את הפורים בי"ד.

בערב פורים תשל"ג עשינו ברבנות הצבאית של פיקוד המרכז בדיקה נוספת בשטח. הממצאים הראו, כי השטח שבין ירושלים העתיקה לבין המצודה מיושב כולו באופן רצוף (בינתיים נבנתה גם הגבעה הצרפתית), זולת קטע אחד שבין ירושלים העתיקה לבין גבעת שאול, שבו היה בין החצרות רווח של יותר משבעים אמה ושיריים, אך פחות מקמ"א אמה. בהתיעצות עם אחד מגדולי הפוסקים, קבענו את הפורים במצודת כפיר בט"ו באדר כבירושלים. בעקבותינו נהגו כך גם בשכונת נוה-יעקב, שנבנתה אח"כ, וכך גם הורו כמה מגדולי הרבנים לתושבי נוה-יעקב במרוצת השנים. נימוקינו יפורטו להלן.

מדידת המיל מהעיר המוקפת

באשר למדידת המיל לענין "סמוך", נחלקו הדעות. הענין התעורר